

LEÁNYVÁRI LEVELEK

HERCEG JÁNOS

A felvidéki Fábry Zoltánnak breviáriuma volt Ady költészete, és orákuluma. Mindenre válaszolni tudott vele: háborúra, embertelenségre, a fasiszmus ijesztő térhódításaira annak idején, s végül már olyan magyar sorskérdésekre is, amelyek kisebbségi helyzetéből fájdalmasabban szóltak, mint másutt. Ötven éven át küzdött baloldali frontokon, kezdetben magányos farkasként, s akkor is Ady volt a vigasztalója és útmutatója, aztán a szlovák kommunista pártban. Később derült ki, hogy ott is vele volt a magyar költő, s cikkeiben pártja szempontjait fejtegetve, s a közös ellenség ellen küzdve, a fel-feldobott kő dilemmája mindegyre megjelent és helyet adott annak a kettősségnek, amelyet nemzetközisége és magyarsága oltott belé.

Talán csak ez különböztette meg ottani elvbarátaitól, ez az Ady-varázslat, amely őt egész életében lenyűgözte és tűzbe hozta, mint a nagy és igaz szerelem. S az anyanyelve volt más, természetesen, mint a löbbségi néphez tartozó küzdő társaié. Ezt azonban ő sokáig nem érezte akadállynak a közös küzdelemben.

Én akkor ismertem meg, s akkor szerettem meg Fábry Zoltánt, amikor ezt a csalódását megvallotta. Azt ugyanis, hogy elérkezett egy időszak, amikor igenis akadály volt ez a más nyelv és másféle tartás. És ezt akkor, amikor földönfutóvá akarták tenni népét, a pártfegyelem nem is engedte nyíltan kimondatni Fábry Zoltánnal. Meg kellett értenie, hogy a céljaik és az érdekeik sok mindenben eltérnek, mindenekelőtt a szülőföld kérdésében.

Mielőtt azonban odáig eljutott volna, még egy fájdalmas megpróbáltatáson kellett átesnie. Van egy megrendítő írása, a visszacsatolt területek magyar íróinak fellépéséről a Zeneakadémián. A magára maradt író néma és kétségbeesett szemrehányása a tegnapi testvérek és fegyvertársak felé, akiket elragadott a hazatérés mámorja, s elvesztették szemük elől a jövő nagyon is sűrűn kavargó ködképeit, talán nem is olyan elszomorító. Végtére ehhez megvolt az az elégtétele, hogy ő kirtartott az elvei mellett, s nem hagyta el a szülőföldjét. A sírnivaló az egész írásban az, amiről nem beszél, amit önmagának se vall be: a magárahagyatottság. Akkor már Szlovákia is szélsőségesen fasiszta állam lett, a harcot előlről kellett kezdeni, súlyosabb körülmények között, megfogyatkozott sereggel, s a lappangó magyargyűlölet állandó erősödésében.

Talán még a fülében volt a Stószig hallatszó kassai harangok zúgása, amely a bevonuló magyar bakákat köszöntötte, s a megilletődéstől elrekedt hangok a Zeneakadémián, amikor börtönbe hurcolták, internáló táborba zárták, miközben kapcsolata állandóan megmaradt a párttal.

S aztán jött a felszabadulás. A várva várt pillanat és Fábry Zoltán megint magára maradt, mert elszakadt barátainak nem tudott mindjárt megbocsátani, elvtársai nagy része pedig zavartan fordított neki hátat, s csak hümmögni tudott legtöbbször, hogyha az egyenjogúság ígéretét, a nemzetköziség tanításait kérte számon tőlük.

Nem, küzdelmes életét más, mint kisebbségi ember meg sem értheti. Az a kettősség, amely a helyzetéből nehezedett a vállára, koronként elviselhetetlennek tűnt. S mégis így lett szép és példamutató az ő ember-séges küzdelme a tisztább viszonyokért népek és országok között, ahogyan annak idején költője, Ady Endre énekelte meg az ezer „zsibbadt vágy” bánatát és egyesülését az „eszmebarikádokon”.

Azért talán mégse lehet mindent a nemzeti romantikának tulajdonítani, mint ahogyan Crnjanski magyarázza csillapíthatatlan honvágyát a Vajdaság és Szerbia iránt. Az írónak nincs okvetlenül szüksége a hazafiasság olyan vonzó eszményeire, mint amilyen a szerbeknél az egysülés vágya volt a XIX. század közepétől az első világháború végéig. Igaz, szellemi életüket is ez járta át, s belső szabadságharcuk az írókat is politikai cselekvésre ösztönözte, miközben alaposan kihasználták az alkotmány és a törvények biztosította lehetőségeket, gyakran még túl is lépve azok határait. Az írás politikai tett volt, s a politika abban az időben a szerbeknél egyet jelentett a nacionalizmussal.

Ami azonban végül is megmaradt abból, amit írtak, annak a nemzeti romantikához semmi köze. Laza Kostić vérmérsékleténck nagyon megfelelt, hogy az Omladina pecsétjét a fiókjában őrizte, amiért akkoriban kötél járt, de már igénye, kultúrája, sőt lelki alkata is merőben esztétikai természetű volt, s élénken ellentmondott a politikai akcióknak.

Amikor a szerbek irodalma a virágkorát élte, még nem voltak „kisebbségi” írók. Ez a meghatározás akkor születet, amikor már Crnjanski is megérte álmai valóra válását, s kicsit talán már meg is csömörlött tőle. Azt viszont, hogy ott, ahol éltek, nem az uralkodó nemzet írói, okvetlenül érezniök kellett. Laza Kostić másfél évtizedes zombori tartózkodása nem avignoni fogság volt, hanem a lépten-nyomon éreztetett másodrendűség, a gyanakvás és megkülönböztetés szinte természetes társadalmi állapota. Szánalmasan szürke magyar dilettánsok veregették a vállát, s amikor különckedésbe kergették, röhögő suhancok szaladtak utána az utcán.

Közben a magyarországi szerb írók sosem írtak csak a maguk népének, nem zárkóztak be a szülőföld határai közé. Veljko Petrović első kötetét még Skerlić méltatta, és soha senkinek se jutott eszébe, sem ott, sem itt, politikai határokra gondolni, ha szerb irodalomról volt szó. S ezt a Monarchiában még természetesnek is tartotta mindenki. Nemcsak a szerbek esetében, akik el akartak szakadni. A prágai Werfelnek vagy Kafkának éppúgy a német nyelv és a német irodalom volt a hazája, mint Adam Müller-Guttenbrunnak, aki még attól se riadt visz-

sza, hogy a magyarokat becsmérelje. És Goga Octavian és Jan Kolar is zavartalanul írhattak a maguk nyelvén politikai hazájuk és szülőföldjük területein kívül élő közösségek számára.

Ezt nem azért mondom, mintha a vajdasági magyar írótól bárki is rossz néven venné, ha verse vagy novellája magyarországi folyóiratban jelenik meg. A vajdasági szerb írók sem azért írtak mindenkinek, aki szerbül olvasott, mert el akartak szakadni. Az elszakadásnak az íráshoz semmi köze se volt.

Pedig ha ellene vagyunk a bezárkózásnak, nem azért vagyunk ellene, mert a magyarok az ország többégi népei felé nem tárják ki eléggé a kapukat. Az talán okozhat valahol valamilyen gondot, hogy a nyitott kapun ki jön be. De hogy ki hova megy, amikor a kedvező külföldi munkaalkalmak egyre messzebb viszik, s mind hosszabb időre is a jugoszláv munkást, arra már nem lehet eléggé felügyelni. És kár is volna!

Ha nem tűnik merészségnek, talán azt is mondhatnánk, hogy a magyarországi szerb írók hazája mégse Szerbia volt. Legalábbis nem polgárjogi szempontból. A nagyobb nyelvi közösség vonzotta őket. De Sterija is visszajött, Ignjatović szintén, Crnjanski meg az első alkalommal otthagyta Belgrádot, hogy aztán öreg koráig vágyódjék utána.

Vannak megrögzött hipotézisek, gondolom, Crnjanski is azért említi a nemzeti romantikát, mert náluk az egyesülés vágya már a megtalált haza volt. Pedig az írónak mindenkor más, külön hazára volt szüksége. És meg is csinálta magának mind a maga hazáját. Néha nem voltak határai, s csak imaginárius viránya volt a képzeletnek, mint Ithaka Crnjanskinál, néha meg egy tágasabb és népesebb és melegebb közösség volt ahhoz a tenyészethez, amelyet az író belterjes munkájához teremt: az életművéhez.

Mert nem a haza szüli a honvágyat. A honvágy szüli a hazát. S lehet az néha csak egy kert szőlővel és diófával, kis házzal a hegyoldalban, máskor meg akkora lehet mint Európa. És olyan messze is.

•

— Arra tessék nekem felelni, hova tűnnek nálunk az emberek? Itt volt, kérem, ez a V. L., évekig olvastam a vezércikkeit, s akkor egyszer csak nyoma veszett. Öregember, mint én, már nehezen viseli el a veszteségeket. Azt is nehéz megszoknia, hogyha máról holnapra elmarad egy írás az újságban, amelyet megszeretett. Így voltam én evvel a V. L.-lel. Sok cikkét kivágtam és eltettem. Azt szerettem benne, hogy olyan jó magyar ember volt.

Egyszerre meghökkent ebben a nyájas hangban a régi, lejáratott és agyonkompromittált meghatározás. Mert amikor ezt mondták, akkor ez megkülönböztetést jelentett, állást vagy kitüntetést vagy élesztő-elosztót azok rovására, akiktől el kellett venni az állást, vagy akiket internálni kellett, a legjobb esetben csak szemmel tartani. Ferde szemmel.

— Hogy tetszik ezt érteni, hogy jó magyar ember? Én azt tudom róla, hogy a Petőfi-brigádban harcolt és huszonöt éve kommunista.

— Hát azért mondom, kérem. Ki lehetett ezt érezni minden egyes cikkéből. Mindig bátran és világosan mondta meg a véleményét a dolgokról. Hoztak valamilyen törvényt, de a fordításban, ugyebár, az ember nchezen értette meg. Csak megvárta akkor a vasárnapot, és ott volt szépen, értelmesen elmondva a lényege. Ahogy egy magyar ember elmondja, s egy másik magyar meghallgatja.

— Ezek is magyarok, akik a mostani vezércikkeket írják.

— Tudom, kérem szépen. Csak hát, ne tessék haragudni, az nekem valahogy jobban tetszett. Ennekem megvannak a Móra Ferenc összes művei, én szeretem a szép magyar írást. És nem is akarok senkit sérteni. De pont az ilyen jó magyar embereket állítják félre, kérem? Miért?

Sietve elmondom, hol lehet V. L. írásait megtalálni, aztán eltűnődöm a szavak sorsán. Mennyire meg tudja változtatni értelmüket a helyzet és az idő. S milyen szépen visszaváltoznak kedvezőbb légkörben. De hát a szavakon éppoly kevésbé lehet segíteni, mint az embereken. Ki kell várniok a maguk idejét.

*

Népek viszonyában is van regard, vagy legalább udvariasság. Tekintettel vagyunk egymásra, s a megértés és megbecsülés látszatát igyekszünk megtartani. Ettől az arany szabálytól még a kisebbségi nyelvek egyenjogú használatáról folyó hivatalos viták se tértek el. Legfeljebb elhúzták és agyonbeszélték a dolgot.

Hogy Csáth Géza ki volt, megérdemelte-e, hogy halálának ötvenedik évfordulóján szülővárosában megemlékezzenek róla, az talán mégse tartozik a belgrádi hetilapra. S ez a lap mégis jogot formál magának arra, hogy kétségbe vonja Csáth Géza irodalmi jelentőségét, s a cikkíró fölényesen lekicsinylő és elnézően kedélyes modorában nacionalista megmozdulást lásson a megemlékezésben. És nemcsak ebben. Az *Életjel*ben is, a nyelvművelő egyesületben is.

Belgrád meglehetősen messze van Szabadkától. Belgrádban nincs nemzetiségi kérdés. És Belgrádban nem tudják, hogy egyetlen vajdasági magyar újság sem gyanakodott itt nacionalizmusra, ellenkezőleg, minden magyar lap a tisztelet és a kegyelet hangján emlékezett meg Csáth Géza ünnepéről, így aztán az már nem is a szabadkai magyarok magánügye volt.

A hang viszont annál disszonánsabb lett Belgrádból. Aki magyar elolvasta a szóban forgó cikket, gondolom, önkéntelenül is egészen mély ellentéteket érzett. Csupa inszINUÁCIÓ s egészen ijesztő kép ez a Szabadka társadalmi viszonyainak vezető szerveiben, uralkodó helyzetről, beleértve a pártvezetőséget is.

Hát ezek majd megvédik magukat, ha ugyan egyáltalán figyelemre méltatják a cikket. De ki védi meg a névtelen magyart, akit türelmetlennek, erőszakosnak és nacionalistának festettek? A magyar intelligencia az, amelyet a vádlottak padjára ültettek, mert ha igaz, hogy „vétkesek közt cinkos, aki néma”, akkor mindannyian bűnösök vagyunk.

Én is, aki felolvastam Csáth Gézáról szóló írásomat emléktáblájának leleplezésénél, s magamban még csodálkoztam, hogy miért kell szegény

M.L.-nek utánam horvátul beszélnie? Mi ez, mondtam, politikai konvenció, tapintat vagy udvariasság, amely a jövő-menő emberek között a más nyelvűekkel is közölni akarja, hogy mi történik itt? Eszem ágában nem volt arra gondolni, hogy ezzel egy kis csoport kényszeríti rá a maga akaratát a többségre, hogy ez egy közönséges nemzetiségi oktroj. Tényleg azt hittem, a magyar író emlékünnepe a mi ünnepünk.

De azért hadd valljam be: kicsit soknak tartottam magam is, a szobrot, az emléktáblát, a temetőt, a városlélek és diplomáciai megbízottat. Most, hogy visszagondolok rá, érzem akkori szorongásomat. A régi Jugoszláviában az lett volna a legkisebb gondunk, hogy Csáth Géza emlékéket megünnepeljük. Most is azt mondtam volna, ha valaki megkérdezi: csendesebben, szerényebben, maradjunk csak meg magunk között.

Csak hogy azt is tudom, hogy ez a régi, a meghúzó és meghunyászkodó kisebbségi ember magatartása, aki beletörődött abba, hogy ő másodrendű honpolgára a hazájának és ehhez igazodott. És boldog volt, ha minden rendben volt és nem akadt fenn senki azon, hogy ő magyar.

A mai fiataloknak a nemzeti egyenjogúság folytonos próbatétel. És nem is maradhatunk meg „magunk között”, mert az meg már bezárkózásnak számít, s ki tudja, milyen gyanakvásra ad megint okot. A fiatalok őszintén hisznek a teljes egyenjogúságban, valamiféle nemzeti szuverenitásban, és nyílt szívvel, kicsit talán még kérkedve is, kiállanak a világ elé azzal, ami az övék. „Egy népnél sem vagyunk alább valók” — vallják ők is, s ezt folytonosan bizonyítani akarják. Miért? Van valami, ami kikényszeríti belőlük ezt a bizonygatási vágyat? Magukat akarják meggyőzni róla vagy másokat is?

És bevallom, én is inkább Kosztolányit ünnepeltem volna először. Nemcsak az arányok miatt, nem is a nagyobb jelentőséget helyezve előtérbe, hanem a szülőföld nagyobb helyét az életművében. Persze, azt mondanák: erre még nem volt alkalom. S ezt el kell hinni, hiszen a palicsi sétány kőkútjára se vették még vissza a versét. Ahhoz előbb nyilván le kéne fordítani. S ki tud megbirkózni ennyi alliterációval!

A tó, a tó! az eleven poézis,
föjlött az ég — s összefoly a két víz —
egymásba olvad, tág gyerekszemekkel
föl-fölmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tó! a messzeség! hahó,
a messzeségbe elvisz egy hajó,
ó, álom, áldás, szívdobogató
tündéri titkok tükre tiszta tó . . .

*

Én tiszteltem az öreg embereket, s van ebben nyilván némi önzés is, hiszen jómagamat se választ már el sok idő az öregségtől, itt állok a küszöbén. Zilahytól sincs okom megvonni ezt a tiszteletet, annak idején élvezettel olvastam az *Ararátot*, s azt is sejtem, hogy hazátlanul élni ilyen korban nagyon nehéz lehet.

De tegnap esti műsora a belgrádi televízióban felháborított és kétségbeejtett. Hagyta magát felhasználni egy hazug és hamis elképzeléshez a magyarokról. Hagyta, hogy egészen tömény giccsben, mintegy a magyar mítoszt jelenítsék meg pusztával, cifraszurrel, porfelhőben vonuló ménessel, s mindehhez aztán felcsendüljön emelyítően édeskés fordításban a Csak egy kislány szerbül, egy vengerkának öltözött valóban szép kislány tűzről pattant táncmozdulataival aláfestve, miközben boldogult Jávor Pál tűnt fel egy elnémult és elkopott filmben és Karády Katalin sziluettje ugyanott egy pillanatra.

A megfilmesített Zilahy-regény, a *Valamit visz a víznek* volt ez egy jelenete, s nekem olyan volt, mint a tetemrehívás. Belgrádból kellett tudomásul vennünk, hogy ilyenek vagyunk. Az egészen ócska és közönységs és közben hülyén hengegő cigányromantika népe, nem itt, Európában, hanem valahol Ázsiában, egy elfelejtett szigeten. És ezt a rikítóan tarka és hazug képet nem harminc év előtt dugták az orrunk alá, amikor a *Valamit visz a víz* vizenyős romantikája ellen csakugyan vétek volt nem eléggé hangosan tiltakozni, hanem ezerkilencszázhetven júniusában, amikor a megnyílt határok és az emelkedő turistaforgalom, de az olcsó magyar konyha és a pesti éjszakai élet vonzásában talán mégis másfajta magyarokat lehetett megismerni. Reggel, gondolom, a kijózanodás után, a pesti utcán, amikor már kiszellőződtek a fejekből a rajkózenekar nótái, és európai kirakatokat és európai népet lát az ember, könyvtárakat és múzeumokat lálogathat, melyeket jóval előbb létesítettek, mint sok más kelet-európai nemzet hasonló intézményeit, s egy európai fővárost lát, melyet a romokból kellett felépíteni.

Zilahy Magyarországa, ezzel a szájalmas motyogással és bántó közhelelyekkel, mintha csak a zanzibári televízióban beszélt volna a hazájáról, s nem egy szomszédos országban, ahol melleleg több mint félmillió magyar él, elmerült a szirupban, az idegenforgalmi attrakciónak a valóságosnál is giccsesebb rózsaszínű cukros vízében.

Azt már meg sem kérdezem, miért nem konzultálták a magyar osztály munkatársait, hiszen Zilahyt, regényeinek szerbhorvát nyelvű sikerei folytán, sokkal nagyobb szakértőnek tarthatták ezen a téren. Már mint a giccs terén.

És ő maga, úgy látszik, nem tudja, hova jár már évek óta. Nem vette észre, hogy itt kialakult egy másfajta, igazabb és emberibb magyar kultúra, s a magyar ember világképe is megváltozott, így hát itt már nem szabad a magyar népet olyannak bemutatni, amilyenek korábbi műveiben bemutatta, s most a televízióban megint... Hát senki se volt, aki ezt a szegény öregembert felvilágosította volna a történelmi változásról? Zilahy Lajos, aki egykor népfőiskolára ajánlotta fel a vagyonát, aki a magyar nép legmélyebb rétegeinek nehéz sorsával akarta megismertetni a korabeli magyar kormányzatot, Zilahy Lajos, aki az *Ararát* megírásával mintha egy egész világgal számolt volna le, a belgrádi televízióban visszatért a giccshez, a hazugsághoz, s ezért helyette is szégyel-nünk kellett magunkat!

Igazán örülök, hogy kitüntették a vajdasági magyar fiatalok képeslapját. Tudom, hogy nem nagy dolog. Tudom, hogy az ilyesmi már protokollszerűen megy, s az elismerés külső hatására több súlyt helyeznek, mint amennyit talán belső biztatásnak és bátorításnak és köszönetnek szántak.

Azért találok szépnek és különösen jelentősnek ezt az elismerést, mert nem sokakl előbb kemény és elmarasztaló kritikában volt része a szerkesztőségnek. Az eretnekség vádjá elég gyakran hangzik el mostanában a közelünkben, s csaknem mindig fiatalokat érint. Mintha ilyesféle akusztikája lett volna a képeslapra vonatkozó bírálatnak is.

Közben mi történt? Egy igazán érdekes, az aktuális eseményeket bátran tárgyaló, a fiatalok problémáit rendre felvető újság lett belőle. Össze se lehet hasonlítani a korábbi, jobbára jámbor, komisszárokkal szerkesztett magyar ifjúsági lapokkal, amelyeket aligha olvasott annyi fiatal, mint ezt a mait.

Persze, ezt csak úgy feltételezem, s taláломra mondom, a nagyobb olvasottságot, mert el se tudom képzelni, hogy ilyen élő orgánummal másként legyen, hogy ne érezzék igazán a magukénak az olvasói.

A nemzetiségi kérdés érzékenyebb pontjai ugyancsak megjelentek ennek a képeslapnak a hasábjain, s talán kevésbé taktikusan, de annál őszintébben tárgyalták okait és következményeit az olyan eltorzulásoknak, amelyek ezt a kérdést időnként felvetik. Türelmetlenebbek voltak, s a hangjuk élesebb, agresszívebb, mint a többi magyar lapé.

Nekem éppen ez tetszett. Nem azért, mert valahol végre legényes hetykességgel, de megmondták ezzel kapcsolatban is a magukét, hanem azért, mert egy nemzedék nagykorúságát s egy kisebbségi fiatalság tökéletes magabiztosságát éreztem ki a támadó és odamondogató hangból. Mi is merünk annyit, mint a többiek! Jogunk van hozzá! Ez volt a kicsengése a vidáman fiatal, de nem felelőtlen hangnak.

S hogy mennyire így volt, arra bizonyíték az ezt követő mérsékelt hangvétel. Nem mintha megijedtek volna. Csak megértették, hogy nem kell feleslegesen megfeszíteni a húrt. Vagyis nem mentek fejjel a falnak.

Komolyan szeretném hinni, hogy ezt méltányolta a kitüntetés.